

РОЗВІДКИ

Степан Крижанівський

●

ЗАЖИТТЄВІ ЗЛИГОДНІ І ПОСМЕРТНІ ПОНЕВІРЯННЯ ПОЕТА АРКАДІЯ КАЗКИ

1

У довжелезному мартирологу українських письменників ім'я Аркадія Казки займає, сказати б, окреме місце. Воно серед тих, хто потрапивши під прес немилосердного режиму, вкоротив собі життя. Далі — Павло Коломієць. За ними — Микола Хвильовий і ще, і ще.

Химерна й літературна доля Аркадія Казки, Маючи цілком визначене і визнане літературне ім'я, будучи найближчим другом і соратником П. Тичини, він, тим не менше, весь час перебував десь на узбіччі літературного процесу, лише 1928 року прийнятий до «Плуга». За життя Аркадія Васильовича опубліковано всього дванадцять віршів, в тому числі чотири поеми. І — жодної книжки. Чимало його віршів, вчасно потрапивши на сторінки періодичних видань, стали б відкривавчими. Він справжній майстер класичних форм вірша — сонета, тріолета, рондо, він другий в Україні за часом (а може, й перший) автор вінка сонетів. Знавець мов. Прекрасний перекладач.

Але був «відкритий» уже на самий кінець режиму, через сто літ від дня народження, через шістдесят літ після смерті.

Ми далі докладніше спинимось на цих зажиттєвих і посмертних митарствах, а зараз тільки зазначимо, що від 1930 до 1965 — понад третину століття, про нього — жодного слова, жодної згадки, як писав Шевченко, «ніхто не гавкне, не лайне, немов би й не було мене». Аж у 1965 році, під звісу «відлиги» у «Дні поезії-1965» Василь Мисик уперше згадав свого вчителя, оприлюднивши чотири його вірші та тепле напутнє слово.

Ще кілька принагідних публікацій у «Поезії-70» та у журналі «Прапор» за 1970, 1972, знову наступ реакції і майже 20-річне мовчання. І ось, нарешті, за рік до сторіччя народження побачила світ книжка «Васильки», що явила нам нового, оригінального і ніяк не «малого» А. Казку.

У вступній статті упорядника та автора приміток Станіслава Тельнюка «Залюблений у нове життя» дана широка характеристика життєвого і творчого шляху поета.¹ А ще через рік Олександр Шугай в «есе

---

1. Казка Аркадій. Васильки. Поезії. К., — «Рад. письменник», — 1989 — (Далі у тексті — АК, і сторінка).

про двох поетів» — учителя і учня — А. Казку і В. Мисика — «Крапля сонця у морі блакити»,¹ з усіма подробицями змалював стражденний шлях, саме Казки, оскільки, на щастя, збереглися листи Казки до Мисика, але без відповідей, бо листи Мисика до Казки, на жаль, не збереглися.

«Боротьба за Казку» ще тривала, коли один по одному пішли з життя П. Тичина, дружина Казки Ганна Павлівна Цитович, перший збирач його спадщини А. К. Павлюк, дружина П. Тичини — Л. П. Парук, а за ними й Василь Мисик, зрештою, і наймолодший з них — С. Тельнюк. А хіба все зібрано, проаналізовано, донесено до читача?

Нагадаємо давню, може, найдавнішу згадку (крім хроніки) про поета у славнозвісному біобібліографічному словнику, який і сам довгі роки перебував у спецхронах:

«Казка Аркадій. Народився року 1890 вересня 11/24, в містечку Седневі на Чернігівщині. Батьки — селяни-козаки.

Казка скінчив реальне училище в Чернігові р. 1910. Після того поступив до київського комерційного інституту (1913). Револуційні події стали на перешкоді, і інституту А. Казка не скінчив.

З 1919 року став учителювати (на Катеринославщині, в Києві). Року 1925 переїхав до Одеси. Там вчителює й до цього часу в залізничній трудшколі.

Друкуватись почав у «Літературно-науковому віснику». Перший друкований вірш «Зорі». На початку 1928 року вступив до літературної організації селянських письменників «Плуг».

Далі йшла бібліографія, у якій зафіксовано сім віршів, та поема «Стежечка». Уже після виходу словника, за 1928—1929 роки, ми зафіксували чотири вірші в періодиці, а саме «Міцна фортеця» у «Плузі», поема «Сон старого кобзаря» та вірші «Він іде» і «Дев'ятий вял» у «Новій громаді».

За десятиріччя, 1919—1929 роки, Аркадій Казка, добровільно обравши стезю педагога, учителював переважно на селі і лише останні чотири роки в Одесі. Він не був ані анахоретом, ні людиною іншого світу, прагнув брати найактивнішу участь у громадському та літературному житті, постійно спілкувався зі своїм другом П. Тичиною, постійно листувався зі своїм улюбленим учнем В. Мисиком, а коли почати перелік всіх зустрічей, причому «на рівних», з тодішніми «володарями дум» — Сосюрою, Поліщуком, Рильським, Зеровим, Філіповичем, Косинкою, Осьмачкою, то він виявиться довгим. Правда, зовсім не зафіксовано його спілкування з одеськими літературними колами чи його участь в одеській україномовній періодиці. Це може посвідчити і я особисто, оскільки у 1925—1928 рр. учився в Одесі. Усе ж, думаю, зв'язки були...

Слід зважити і на бурхливий, імпульсивний характер поета, що примушував його «розкидатися». Та не менш важливою була турбота про хліб насущний, про заробіток, а тим часом його енергія йшла не так на вірші, як на керування хорами, участь у драмгуртках, усе це безкоштовно, та й сама школа з її купами зошитів забирала весь вільний час. Іноді, зрідка «завертав до моря...». А загалом, як пише В. Мисик, «це була рідкісно обдарована людина. Музикант, співак, худож-

1. Ж. «Дніпро» — 1990 — № 12. — С. 78 — 131.

2. Лейтес А., Яшек М., Десять років української літератури, Х., 1928. — т. 1. — С. 209.

ник, літератор, блискучий педагог, улюблений наставник кількох поколінь школярів, душами — яких він володів безроздільно».¹

Може виникнути й таке питання: чому ж такий талановитий поет так мало написав? Всього 12 віршів та поем, опублікованих за життя, 8 — у пізніших публікаціях та ще десять перекладів? Відповідь міститься у недавно виданій книжці «Васильки», де вміщено 60 оригінальних віршів (з них чотири поеми) та 30 перекладів. Що ж, цього для кожного поета досить, а щодо кількості то це куди більше, ніж у В. Чумака, Є. Григорука, Юліса Яноніса. До того ж знайдено далеко не все, пошуки спадщини треба продовжити.

У злигоднях А. Казки були об'єктивні і суб'єктивні причини. І може, варто почати з об'єктивних. Можна називати багато проявів лояльності старої української інтелігенції до нової «робітничо-селянської влади» — від М. Грушевського аж до А. Казки. Та Комуністична партія і Радянська влада аж ніяк не відзначалися такою ж лояльністю у ставленні до інтелігенції, навпаки — ставилися з підозрою, а то й зі зневагою. До того ж, ця влада, як чорт ладану, боялася «українського буржуазного націоналізму», бачачи його у кожному вияві національної свідомості й гідності. Ось чому чесний трудівник культури й мистецтва, до того ж віруючий в утопічний комуністичний ідеал, став жертвою уже першої хвилі арештів, що прокотилася влітку й восени 1929 року у зв'язку із готованою КДБ інсценізацією «справи Спілки визволення України».

А суб'єктивні причини? Неусталений побут перших після революційних років, голод 1921—1922. Учителям місяцями не платили зарплати. А була ж сім'я — дружина, теж вчителька, і двоє малих дітей — сини Левко та Антонін. А колосальне навантаження на основного чорнороба культури на селі — сільського вчителя, що був одночасно і керівником хору, і режисером та актором драмгуртка, і співаком, і декламатором! А стан здоров'я! Перебування в туберкульозному санаторії. Нарешті, тоді, коли його геніальний друг устами своєї кореспондентки явно лівацького штибу допитувався «кому потрібні рахитичні оті сонети та пісні?», Казка якраз і писав сонети, тріолети, ронделі і газелі. І хоч не був неокласиком, і хоч проявляв цілковиту «ідеологічну витриманість», не вкладався в цю дійсність, а пристосовувався в силу свого характеру — не міг!

2

Ми ще повернемося до життєвих злигоднів і поневірянь поета, а зараз, хоч коротко, зупинимось на характеристиці його творчості. Цей аналіз передбачав би окрему розмову про дореволюційний етап його творчого становлення. Та цього зробити не вдасться. Спадщина ця того часу майже не збереглася. А. Казка, як і Т. Шевченко, поет без «учнівського періоду», властивого, зрештою, кожному поету. У збірнику «Васильки» лише чотири вірші датовані переважно 1916 роком і все це — цілком зрілі твори. А де ж той період, десь із 1910—12 років, коли він ще писав російською мовою, коли обертався в колі таких митців як Тичина, Еллан, Вільямс, інших учасників відомих «субот Коцюбинського»?

Непряма відповідь на це питання міститься в одному із листів Казки до Мисика: під час громадянської війни, денікінського наступу на

1. Мисик Василь, Зустрічі. Статті, нариси. Х., — 1982. — С. 80.

Чернігів ворожим артснарядом був спалений будинок, у якому поет мешкав. Згоріли його бібліотека (він був невтомний читач!) та, певно, і його поетичні спроби. Адже А. Казці уже у 1910 сповнилося 20 років, а якість перших друкованих віршів виказує зрілого поета. Частково відповідь на це дає і лист Г. П. Казки до одного із перших збирачів художньої спадщини поета А. К. Павлюка:

«Ще раз нагадую Вам, що в мене, крім надісланих Вами і В. Мисиком матеріалів, інших немає. Знаю, що об'єм його творчості значно більший, але, на жаль, багато загинуло під час війни, і я нічого вже не можу додати. Якби не моя хворість, я поїхала б до Чернігова і пошукала в газетах, якщо вони збереглися (1912—1919 рр.)», (АК, С. 252). Усе ж, термін відліку відсувається аж до 1912 року. Аби довести, що А. Казка поет переважно канонічних форм вірша, хоч писав і верлібри, вдамося до деяких арифметичних підрахунків. У книжці «Васильки» вміщено 15 сонетів, один «сонетний вінок», 17 тріолетів, з них два цикли «Тріолети про тугу» та «Трамвайний білет», два гекзаметри, дві газелі, два рондо, останні — катрени, верлібри, білі вірші. І, як ми вже згадували, що хоч Казка не був неокласиком, та його прямування було не до шмиги чи російською «не ко двору». Тому за його життя був опублікований... один сонет, один тріолет, і — жодного гекзаметра, жодної газелі. Все інше побачило світ повільно, починаючи з 1965 і кінчаючи 1989 (ще один вірш в повісті-есе О. Шугая, присвячений Мисику). Не можна сказати, що Казка не прагнув друкуватися. Але майже кожного разу перед ним підіймалася глуха стіна. Навіть Тичина не допоміг, — у редагованому ним відділі поезії «Червоного шляху» вміщено всього один-єдиний вірш «Там сонце, там».

А між тим А. Казка постає перед нами, як справжній майстер і сонета, і тріолета; вони досконалі, витончені, навіть граціозні. Чудово написано і «сонетовий вінок» «Аргонавти», створений ще 1918 р. у Чернігові і присвячений майбутній дружині. Думається, він, будучи опублікованим, міг би скласти гідну конкуренцію тоді ж написаному, можливо що в Чернігові, і опублікованому у тому ж 1918 році вінкові сонетів Михайла Жука. Обидва любовні, обидва з елементом медитативності, хоч «Аргонавти» видаються досконалішими. Ось два катрени з магістралу «Аргонавтів»:

Про тебе марив я уже давно.
Мене, ти кажеш, в тузі теж шукала,
І ось звела нас Доля і з'єднала
Два серця замордованих в одно.
Так Аргонавти віднайшли Руно:
— Кохання!.. Райдуга над нас засяла...
— Уста до уст! Пий з пестоців фіала
Небесних втіх земне, густе вино!

Тут і сувора дисципліна сонетного ямба, і вдалих оксюморон — небесних втіх... земне вино — все виказує справжнього майстра. Серед п'ятнадцяти сонетів є, звісно, і кращі, й гірші, теми їх також різноманітні, та й писалися вони в різний час. Усе ж відзначимо «Айстри», «Кінець» (реакція інтелігента на криваві події громадянської війни в Україні), «Посуха», сонет-акростих «Буря», перші літери якого складають гасло «Хай живе Україна», «Миколі Лисенкові», «Глібову», «Сарай» (хоч, можливо, і не найкращий, але єдиний, що був надрукований), «Море».

Сонети А. Казки відзначаються нахилом до розмислу, незмінною гуманістичною спрямованістю, вірністю сонетним канонам. Так, у сонеті «Миколі Лисенкові» стверджується думка про всевладність музики, співу, які можна дорівняти тільки до Слова:

Українче, знай: ганебно спав твій край,
Докіль над ним не розітнувся спів
Двох геніїв, двох славних Кобзарів...
Тому в відновленім краю згадай:
Що Сонце України є Шевченко,
А Соловей її весни — Лисенко.

Його ідеали — це ідеали дореволюційного інтелігента-демократа і за походженням, і за переконаннями, що, як і Тичина, чекав: «Одчиняйте двері — наречена йде», а «одчинились двері — всі шляхи в крові!». Так само і в Казки уявлення про сучасне і майбутнє:

І забув, повік-віків уже забув
Про сучасну всенародну бійку люту ...

«бо почув заклик Ваш до вічної Любові, до братерства ясний заклик» («Зорі»), Кілька слів про національну самосвідомість поета. Ніякого націоналізму у нього не було; він був переконаним інтернаціоналістом, вірив у прихід світової революції, був, так би мовити, соціалістом-утопістом, як, зрештою і всі ми, грішні... Але він був також людиною з підвищеним почуттям власної гідності, то, може, дружнє ставлення до співвітчизників і спричинило трагічний фінал Казки? Самогубство сталося унаслідок не тільки фізичних, а й душевних катувань: адже його запідозрила у «злочині» та сама влада, ідеї якої він втілював у віршах «Дев'ятий вал» та «Міцна фортеця»:

Нехай же чорний вал тепер
З шаленством в мури б'ється:
Міцній, міцній СРСР —
Трудящих всіх фортеця!

А вже зводилась фортеця тоталітарного режиму — революцію змінювала контрреволюція, Жовтень — Термідорри, і Казка опинився серед перших їх жертв. Хіба не трагедія!?

Найбільш природно, невимушено почував себе Казка... в тріолеті. Велике благо — свобода творчості, свобода вислову. От защеміла у поета душа і він пише тріолет «Самотність» (до речі, саме той, єдиний, що ще 1919 року був опублікований у «Літературно-науковому віснику»), а коли опанували його сум, печаль і туга — він пише «Тріолети про тугу», де заперечує імператив «ти мусиш» і закінчує славленням життя, в якому чути відгомони «Інтермеццо» його вчителя М. Коцюбинського.

Слава вівіки Життю,
Воли і Розуму — слава!

Цикл творився протягом кількох (1916—1922) років і відображає ідейно-естетичну еволюцію поета, яка є оптимістичним ствердженням Майбутнього.

(Далі буде).

